

የኦሮሞን ታሪክ ለማጣጣል የሚደረገው ሙከራ እና የታሪክ ሁለት መለኪያ

የኦሮሞን ሕዝብ ታሪክ በተመለከተ ለረጅም ጊዜ ሲሰራጩ የነበሩ የተዛቡ ትርክቶችን በታሪካዊ ማስረጃ መፈተሽ ያስፈልጋል። በተለይም የሰሜን ነገሥታት ያደረጉት ወረራ እንደ ታላቅ የወታደራዊ ድል ሲቀርብ፣ የኦሮሞ ወታደራዊ ድል ግን እንደ ጥፋት እና ወረራ ብቻ የሚቀርብበት አመለካከት ሊጠየቅ ይገባል።

ታሪክ የአንድን ሕዝብ ድል ለማወደስ እና የሌላውን ለማዋረድ የሚጠቀሙበት መሣሪያ መሆን የለበትም። የሚቀርቡት ክርክሮች በታሪካዊ መዛግብትና በምሁራን ጥናቶች ላይ የተመሠረቱ መሆን አለባቸው።

1. የግዛት መስፋፋት በኦሮሞ አልተጀመረም፤ አፄ አምድ ጽዮን ከዚያ በፊት ምን እያደረጉ ነበር?

በ16ኛው ክፍለ ዘመን የተካሄደውን የኦሮሞ መስፋፋት በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ከዚያ በፊት ተፈጽሞ የማያውቅ ወረራ አድርጎ ማቅረብ ከታሪክ ጋር የሚጋጭ ነው።

ኦሮሞ የግዛት መስፋፋትን አልፈጠረም። ኦሮሞ ከመስፋፋቱ ከሁለት መቶ ዓመታት በፊት የሰሜን ነገሥታት ወደ ደቡብና ምሥራቅ ወታደራዊ ዘመቻዎችን እያካሄዱ ነበር።

ለምሳሌ፣ ከ1314 እስከ 1344 የገዙት አፄ አምድ ጽዮን በሐዲያ፣ በኢፋት እና በሌሎች የደቡብና የምሥራቅ አካባቢዎች ወታደራዊ ዘመቻዎችን አካሂደዋል።

በ2022 በAnwar Ayano Idris የታተመው *King Amda Tsiyon Territorial Expansion to the Kingdom of Hadiya* የተሰኘ ጥናት ይህንን በዝርዝር ያብራራል።

በጥናቱ መሠረት፣ አምድ ጽዮን በ1316/17 ወደ ሐዲያ ዘምተዋል። በ1332 ደግሞ የሐዲያው ገዥ አማኖ ግብር ለመክፈልና ለንጉሡ ለመገዛት ባለመስማማቱ ሌላ ዘመቻ ተካሂዷል።

በዚህ ዘመቻ ሐዲያ ተወረረች፣ ንብረት ተዘረፈ፣ እስረኞች ተወሰዱ፣ አንዳንዶቹም በባርነት ተገዙ።

እንግዲህ ይህ የግዛት መስፋፋት ብቻ ነው ወይስ ወረራም ነው?

አንድ ንጉሥ ወደ ሌላ ሕዝብ ግዛት ገብቶ ሰዎችን ሲማርክ፣ ግብር ሲጮንና መሬት ሲቆጣጠር የወታደራዊ ብቃት ማሳያ ይባላል። ኦሮሞ ተመሳሳይ የግዛት መስፋፋት ሲያደርግ ግን ለምን ታሪኩ በተለየ መለኪያ ይመዘናል?

የአምድ ጽዮን ዘመቻ ወታደራዊ ድል ከሆነ፣ የኦሮሞ ድልም ወታደራዊ ድል ነው። የአምድ ጽዮን ዘመቻ ወረራ ከሆነ፣ ያንንም በትክክለኛ ስሙ መጥራት አለብን። ታሪክ ለሁሉም አንድ መለኪያ ሊኖረው ይገባል።

2. ኦሮሞን መጤ የሚሉ ሰዎች የራሳቸውን የስደትና የቋንቋ ታሪክ መጀመሪያ ይመርምሩ

ኦሮሞን እንደ እንግዳ ወይም ከውጭ የመጣ ሕዝብ አድርገው የሚያቀርቡ ሰዎች አንድ መሠረታዊ ጥያቄ መመለስ አለባቸው።

የሕዝብ መንቀሳቀስ የመጤነት ማስረጃ ከሆነ፣ በታሪክ ውስጥ ከአንድ አካባቢ ወደ ሌላ የተንቀሳቀሱ ሌሎች ሕዝቦችን ምን ብለን እንጠራቸዋለን?

የጉራጌን ታሪክ እንመልከት።

Determinants of Language Change in the Gurage Area of Ethiopia የተሰኘው የቋንቋ ጥናት ስለ ጉራጌ ሕዝብ አመጣጥ የተለያዩ የታሪክ ትርክቶችን ያቀርባል።

አንዳንድ የቃል ታሪኮች ከምሥራቅ ኢትዮጵያ ወደ ደቡብ የተደረጉ እንቅስቃሴዎችን ይጠቅሳሉ።

ተመራማሪው Robert Hetzron ከእነዚህ የቃል ትርክቶች አንዳንዶች ጋር በይስማማም ከሰሜን ወደ ምሥራቅ፣ ከዚያም ወደ ደቡብ የተደረገ የሕዝብ እንቅስቃሴ እንደ ታሪካዊ ግምት ይቀበላል።

ይህ ምን ያሳያል?

የሕዝቦች አመጣጥ ቀላል አይደለም። የጉራጌ ታሪክም እንደ ሌሎች የኢትዮጵያ ሕዝቦች ታሪክ የተለያዩ የሕዝብ እንቅስቃሴዎችን፣ የቋንቋ ግንኙነቶችንና የባህል መቀላቀሎችን ያካትታል።

የትግራይ፣ የአማራ፣ የአርጎባ እና የሐረር ታሪክም ከዚህ ውይይት ውጭ አይደለም። የሴማዊ ቋንቋዎች ታሪክ፣ በቀይ ባሕር ሁለቱ ዳርቻዎች መካከል የነበረው ግንኙነት፣ እና በአፍሪካ ቀንድ ውስጥ የተካሄዱ የሕዝብ እንቅስቃሴዎች በጥናት ሊታዩ ይገባል።

የሴማዊ ቋንቋዎች መነሻ ከአፍሪካ ውጭ፣ በተለይም በምዕራብ እስያ እንደሆነ የሚያስረዱ ጠንካራ የቋንቋ ጥናቶች አሉ። ሆኖም የጥንታዊ ሴማዊ ቋንቋዎች ትክክለኛ መነሻ በምሁራን መካከል አሁንም የክርክር ጉዳይ ነው።

ለምሳሌ፣ Andrew Kitchen እና ባልደረቦቹ በ2009 ባሳተሙት Bayesian Phylogenetic Analysis of Semitic Languages Identifies an Early Bronze Age Origin of Semitic in the Near East ጥናት፣ የሴማዊ ቋንቋዎች መነሻ በቅርብ ምሥራቅ እንደነበረ የሚደግፍ የቋንቋ ትንተና አቅርቦታል።

ታዲያ ኦሮሞን መጤ የሚሉ ሰዎች፣ የራሳቸውን የቋንቋና የሕዝብ ታሪክ በተመሳሳይ መለኪያ ለመመርመር ለምን አይፈልጉም? አንድን ሕዝብ መጤ ብሎ መፈረጅና ሌላውን ከተመሳሳይ የታሪክ ጥያቄ ነፃ ማድረግ ሳይንሳዊ አይደለም።

ኦሮሞ በታሪክ ውስጥ ተንቀሳቅሷል ብሎ መጤ የሚለው ሰው፣ የሌሎችንም የሕዝብ እንቅስቃሴ በተመሳሳይ መለኪያ መመርመር አለበት። ለአንዱ ሕዝብ ስደትን የታሪክ አካል አድርጎ፣ ለሌላው ግን የመጤነት ማስረጃ ማድረግ ግልጽ የታሪክ ሁለት መለኪያ ነው።

3. የአገው ታሪክ ሳይነገር የሰሜን ኢትዮጵያ ታሪክ ሙሉ አይሆንም

የአማራና የትግራይን ታሪክ ከአገውና ከሌሎች ጥንታዊ የአፍሪካ ቀንድ ሕዝቦች ታሪክ ነጥሎ ማቅረብ የሚቻል አይደለም።

ይህ የፖለቲካ ክርክር ብቻ አይደለም። በታዋቂው የኢትዮጵያ ታሪክ ምሁር ታደሰ ታምራት ሥራዎች ውስጥ የተመረመረ ጉዳይ ነው።

ታደሰ ታምራት በ1988 *Processes of Ethnic Interaction and Integration in Ethiopian History: The Case of the Agaw* በሚል ርዕስ በ*The Journal of African History* ያሳተሙት ጥናት አገው በሰሜን ኢትዮጵያ ከጥንት ጀምሮ ከነበሩ ሕዝቦች መካከል አንዱ መሆኑን ያብራራል።

በጥናቱ መሠረት፣ የአገው ሕዝቦች ከአክሱም በፊት ባሉ ዘመናት ጀምሮ በሰሜን ደጋማ አካባቢዎች ይኖሩ ነበር።

ከጊዜ በኋላ የአገው ሕዝቦች በመንግሥታዊ አወቃቀር፣ በባህል፣ በሃይማኖትና በፖለቲካ ውስጥ ከፍተኛ ሚና ተጫውተዋል። የዛግዌ ሥርወ መንግሥትም የዚህ ታሪክ አንድ ትልቅ ማስረጃ ነው።

ታደሰ ታምራት በሌላ የ1988 ጥናታቸው፣ *Ethnic Interaction and Integration in Ethiopian History: The Case of the Gafat*፣ የጋፋትን ታሪክና ከኢትዮጵያ መንግሥት ጋር የነበራቸውን ግንኙነት ይመረምራሉ።

ጋፋት በሸዋና በአካባቢው የነበረ ሴማዊ ቋንቋ ተናጋሪ ሕዝብ ነበር። በጥናቱ መሠረት የጋፋት ሕዝቦች ለዘመናት ማንነታቸውን ለማስጠበቅ ታግለዋል። በኋላም አንዳንዶቹ ወደ ጎጃም ተንቀሳቅሰው ከአማርኛ ተናጋሪው ሕዝብ ጋር ተቀላቅለዋል።

ይህ የሚያሳየው አንድ ትልቅ እውነት ነው።

የዛሬዎቹ የሕዝብ ማንነቶች በአንድ ቀን አልተፈጠሩም። በረጅም የታሪክ ሂደት ውስጥ በሕዝቦች መቀላቀል፣ በቋንቋ ለውጥ፣ በስደትና በፖለቲካዊ ለውጦች ተቀርጸዋል።

ስለዚህ አገውን፣ ቅማንትን፣ ጋፋትን እና ሌሎች ጥንታዊ ሕዝቦችን ከታሪክ አስወጥቶ የሰሜን ኢትዮጵያን ታሪክ እንደ አንድ ብቻ ሕዝብ ታሪክ ማቅረብ የታሪክን ውስብስብነት መካድ ነው።

አገው የሰሜን ኢትዮጵያ ታሪክ ዋና አካል ነው። የአገውን አስተዋጽኦ የሚያሳንስ ማንኛውም ትርክት የራሱን የታሪክ መሠረት እያዳከመ ነው።

4. ኦሮሞ በወታደራዊ ኃይል አሸንፏል፤ ይህንን ድል መካድ ታሪክን መካድ ነው

አንዳንዶች የነገሥታቸውን ድል ሲያወድሱ የኦሮሞን ወታደራዊ ስኬት ግን ለማሳነስ ይሞክራሉ።

የራሳቸው ነገሥታት ሌሎችን ሕዝቦች ሲያሸንፉ ጀግንነት ነው። ግዛት ሲያስፋፉ ታላቅነት ነው። ግብር ሲጮኑ የመንግሥት ጥንካሬ ነው።

ኦሮሞ ግን እነዚህን ኃይሎች ሲያሸንፍ በድንገት ታሪኩ ወደ ጥፋትና ወረራ ትርክት ይቀየራል።

ይህ የታሪክ ጥናት ነው ወይስ የተሻናፈነችን ታሪክ ለመሸፈን የሚደረግ ሙከራ?

በ16ኛው ክፍለ ዘመን የኦሮሞ ኃይሎች በባሌ፣ በፈጠጋር፣ በሸዋ እና በሌሎች አካባቢዎች ትልቅ ወታደራዊ ስኬት አስመዝግበዋል። በቀጣዮቹ ዘመናትም የኦሮሞ ማኅበረሰቦች ወደ ሰሜን ተስፋፍተው በራያ፣ በወሎና በሌሎች አካባቢዎች ታላቅ የታሪክ አሻራ አሳርፈዋል።

ይህ ስኬት በኢጋጣሚ አልተገኘም።

የኦሮሞ የገዳ ሥርዓት፣ የሉባ የትውልድ ክፍሎች፣ የወታደራዊ ሥልጠና እና የጋራ ተግባር ችሎታ ለዚህ ወታደራዊ ስኬት አስፈላጊ ሚና ነበራቸው።

ይህንን የሚያረጋግጥ አስደናቂ ማስረጃ ደግሞ ከኦሮሞን በጥላቻ የገለጸ የዘመኑ ጸሐፊ ይመጣል።

አባ ባሕርይ በ1593 በጻፈው *Zenahu le Galla* የተሰኘ መጽሐፍ ስለ ኦሮሞ ወታደራዊ አደረጃጀት ጽፏል።

አባ ባሕርይ የኦሮሞን መስፋፋት ከራሱ አመለካከት ቢያቀርብም፣ የኦሮሞ ተዋጊዎች የተደራጁ መሆናቸውንና በጋራ የመዋጋት ችሎታቸውን መግለጹ በታሪካዊ ጥናቶች ውስጥ ተጠቅሷል።

በSOAS የተያዘው *The Oromo of Ethiopia, 1500–1850* የተሰኘ የምርምር ጽሑፍም የአባ ባሕርይን መግለጫ በመጠቀም የሉባ አደረጃጀት ለኦሮሞ ወታደራዊ ስኬት ያበረከተውን ሚና ያብራራል።

እንግዲህ የኦሮሞ ኃይል ያሸነፈው ያለ አደረጃጀት አልነበረም። የራሱ የማኅበረሰብ መዋቅር፣ የወታደራዊ ሥልጠናና የጋራ እንቅስቃሴ ችሎታ ነበረው።

አንድ ታሪካዊ ሠራዊት በሌላ ኃይል መሸነፉ የማይቀበሉት ሰዎች ያንን ድል በስድብ ሊያጠፉት አይችሉም።

ኦሮሞ የተደራጀ ወታደራዊ ኃይል ነበረው። ተዋግቷል፣ አሸንፏል፣ ግዛት አስፋፍቷል። ይህ ታሪካዊ እውነት ነው። የኦሮሞን ድል ለመካድ የሚደረግ ሙከራ የታሪክን ማስረጃ አይቀይረውም።

መደምደሚያ

የኦሮሞን ታሪክ ለመጻፍ የሌሎችን ሕዝቦች ታሪክ ማጥፋት አያስፈልግም። ነገር ግን የሌሎችን ነገሥታት ወረራ እያወደሱ የኦሮሞን ድል ብቻ የሚያወግዙ ትርክቶችን በግልጽ መቃወም ያስፈልጋል።

ኦሮሞ የአፍሪካ ቀንድ ታሪክ ውስጥ ጥልቅ ሥር ያለው ሕዝብ ነው። የኦሮሞ ታሪክ በ16ኛው ክፍለ ዘመን አልተጀመረም። ያ ዘመን በተለይ የኦሮሞ ማኅበረሰቦች ትልቅ የግዛትና የፖለቲካ እንቅስቃሴ ያደረጉበት ወቅት ነበር።

የኦሮሞ ታሪክ ውስጥ ወታደራዊ ድልም አለ፣ ግዛት መስፋፋትም አለ፣ የባህልና የማኅበረሰብ ለውጥም አለ። እነዚህን ሁሉ በትክክል መመርመር እንጂ የሚመቸንን ብቻ መርጠን መተረክ የለብንም።

የሰሜን ነገሥታት ድል ታሪክ ከሆነ፣ የኦሮሞ ድልም ታሪክ ነው። የአንዱ ግዛት መስፋፋት እንደ ጀግንነት ከተጻፈ፣ የሌላውን በጥላቻ ማጥላላት አይቻልም።

ታሪክ በማስረጃ ይጻፋል፤ በጥላቻና በሁለት መለኪያ አይጻፍም።

የታሪክ ማስረጃዎች

- Anwar Ayano Idris (2022) — King Amda Tsiyon Territorial Expansion to the Kingdom of Hadiya. ስለ አምደ ጽዮን የሐዲያ ዘመቻ፣ ግብር፣ ምርኮና ባርነት።
- የጉራጌ ቋንቋ ጥናት (2022) — Determinants of Language Change in the Gurage Area of Ethiopia. ስለ ጉራጌ የቃል ታሪክ፣ የስደት ግምቶችና የምሁራን ልዩነት።
- Taddesse Tamrat (1988) — Processes of Ethnic Interaction and Integration in Ethiopian History: The Case of the Agaw. ስለ አገፁ ጥንታዊ ታሪክና የሕዝቦች መቀላቀል።
- Taddesse Tamrat (1988) — Ethnic Interaction and Integration in Ethiopian History: The Case of the Gafat. ስለ ጋፋት ታሪክና ወደ ጎጃም የተደረገ እንቅስቃሴ።
- The Oromo of Ethiopia, 1500–1850 — የኦሮሞ የሉባ አደረጃጀትና የአባ ባሕርይ ምስክርነትን የሚመለከት የታሪክ ጥናት።